

**NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NEMA KRIVIČNOG DJELA
BEZ ZAKONA)
NULLA POENA SINE LEGE (NEMA KAZNE BEZ KRIVIČNOG
ZAKONA)**

**NULLUM CRIMEN SINE LEGE (NO CRIMINAL ACT WITHOUT LAW)
NULLA POENA SINE LEGE (NO PUNISHMENT WITHOUT
CRIMINAL LAW)**

Hasan Balić

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Platon (428/427 p.n.e. – 348/347 p.n.e.) nije bio pravnik. Bio je čovjek široke kulture, mislilac i filozof. Nakon što su Atinjani u ime zakona i zakonitosti pogubili njegovog učitelja Sokrata, i sam je dospio u velike probleme. Prijetila je opasnost da ga prodaju kao roba. Taj mudri čovjek u tako teška vremena po ljudska prava i slobode u pomoć je pozvao zakone koje su mogli da donose samo skupštine grčkih država. Njegovo kapitalno djelo "Zakoni" učinilo ga je besmrtnim.

Krivični zakoni se izučavaju u okviru materijalnog krivičnog prava u nastavnonaučnim programima i planovima na pravnim i drugim srodnim fakultetima. U udžbenicima krivičnog prava, krivičnom zakonu kao izvoru krivičnog prava i kao naučnom sredstvu kojim se suzbija kriminal poklanja se dužna pažnja.

Unutar toga postoji brojna značajna i kvalitetna literatura koja je objasnila dva osnovna principa materijalnog dijela krivičnog prava na kojima se temelji krunsko načelo krivičnog prava – načelo zakonitosti. To su principi:

- Nullum crimen sine lege (nema krivičnog djela bez zakona)
- Nulla poena sine lege (nema kazne bez krivičnog zakona).

Ključne riječi: zakon, zakonitost, kvalitet zakona, uloga zakona u suzbijanju kriminaliteta.

Key words: law, legalities, quality of law, the role of law in combating crime.

ABSTRACT

Platon (428/427 BC-348/347 BC) was not the jurist by legal profession. He was a man of wide culture, thinker and a philosopher. After the Athenians executed his teacher Socrates, in the name of law and legality, he got himself in a big trouble too. He was threatened by the danger to be sold as a slave. In a such difficult times for human rights and freedoms, wise Platon called for help the legislations that could be enacted only by the Greek states' assemblies. His major work named „The laws“ has made him immortal.

Criminal laws are studied in the framework of substantive criminal law, in the faculty of law and and other related faculties's educative-scientific programs and plans. In a textbooks of criminal law, it has been given an essential attention to criminal statute as a source of criminal law and as a scientific means to combat crime.

Within this, there are many significant and high-quality literature that have explained two basic principles of the substantive part of criminal law on which the principle of criminal law is crown-the principle of legality. These principles are:

- Nullum crimen sine lege (no criminal act without law)
- Nulla poena sine lege (no punishment without criminal law).

1. UVOD

U udžbeniku "Krivično pravo - opšti dio" autora prof. dr Aleksandra Stajića, Nikole Srzentića i prof. dr Ljubiše Lazarevića, koga sam kao udžbenik prilagodio za predavanje po naučno nastavnom planu po Bolonjskom procesu na Pravnom fakultetu

Kiseljak, Univerziteta u Travniku (Kiseljak 2008, str. 6-7) konstatovano je da se krivično pravo može definisati kao sistem zakonskih odredaba kojima se, u cilju zaštite osnovnih sloboda i prava čovjeka i građanina i nezavisnosti i bezbjednosti Bosne i Hercegovine i njenog ustavom utvrđenog poretka, određuju uslovi za primjenu kazne i drugih krivičnih sankcija prema učiniocima krivičnih djela. Iz ove definicije, koja je danas vladajuća u svijetu, da se zaključiti da se samo mijenja ime države. Sve drugo je isto. To znači da zakon danas može prepisati krivično djelo i kaznu. To se u literaturi i praksi naziva zakonitost u krivičnom pravu koja se zasniva i na pravnim principima i načelima.

Načelo zakonitosti u materijalnom krivičnom pravu temelji se na dva osnovna principa koja su sastavni dio povijesti - historije krivičnog prava. To su principi:

- Nullum crimen sine lege
(nema krivičnog djela bez zakona)
- Nulla poena sine lege
(nema kazne bez krivičnog zakona).

Na tim principima zasnovana je filozofija i praksa zaštitne i javne funkcije krivičnog prava.

2. POGLAVLJE II

Historija/ povijest – materijalnog krivičnog prava sastoji se od historije njegovih instituta. Svaki od njih se posebno i samostalno razvijao i izučavao. To se i danas radi jer sudbina je nauke, kako konstatuje akademik Ljubomir Berberović, u njenoj nedovršenosti (Sarajevo, 1997). Tako je i sa principima koji su, kako Hegel shvata, pravo dio objektivnosti filozofije prava. O tom historijskom putu materijalnog krivičnog prava značajne radove napisali su profesori krivičnog prava sa prostora bivše Jugoslavije. Napomenut ćemo samo one za koje smatramo da su među najprepoznatljivijim. To su: Aleksandar Stajić, Nikola Srzentić, Lj. Lazarević, F. Bačić, Lj. Bovcon, V. Bajer, J. Tahović, B. Zlatović i drugi. Veoma uspješnu sintezu historijskog puta instituta materijalnog krivičnog prava dao je prof. dr Zvonimir Tomić, sa Univerziteta u Sarajevu, u udžbeniku *Krivičnog prava II*³. On je povijest krivičnog prava ovdje izrazio ne samo kao povijest pojedinih instituta, već je to sistematizovao kao učenje krivično pravne doktrine koja je nastojala i razvijala se unutar pravnih škola. U posebnom poglavlju toga udžbenika "Škole krivičnog prava" (str. 77-98) dao je izvanredan prizor toga puta od

³ Tomić, Z., *Krivično pravo I*, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2008.

Klasične škole, Antropološke škole, Sociološke škole, Neoklasične škole, Pokreta nove društvene odbrane, do Savremenih koncepcija u nauci krivičnog prava. Na taj način objasnio je, pored ostalog, i historiju teškog i dugotrajnog puta na izgradnji i očuvanju krunskog načela krivičnog prava - načelo zakonitosti.

Što je načelo *Nullum crimen sine lege*?

To je veoma staro načelo materijalnog krivičnog prava koje je postalo danas osnova svih temeljnih ljudskih prava i sloboda. Postoji mišljenje da je preko građanskog prava, kome su Heleni i Rimljani pridavali više pažnje, ušao u krivično pravo.

U ovome tekstu o tome nećemo voditi rasprave, jer se i bez toga može izvesti valjan zaključak da je načelo zakonitosti jedan od univerzalnih principa na kojima počivaju pravo i pravda.

Da bi egzistiralo ovo načelo, u praksi nije sporno da je osnovni uslov za to da postoje zakoni, jer bez zakona nema ni zakonitosti. Na to je među prvim skrenuo pažnju mudri Platon u djelu "Zakoni", "Epinomis" (OXFORD, 1973) koga je na srpski jezik preveo dr Albin Vilhar, predgovor je napisao prof. dr Veljko Kovač, a objavio Beogradski izdavačko - grafički zavod, Beograd 1990.

Taj mudri Grk, nakon što je doživio razočarenje među kojima je bila i smrtna presuda njegovom učitelju Sokratu, konstatovao je da država koja dozvoli da ubije svoga Sokrata, nema izgleda da preživi njegovu smrt. I sam je bio doveden na rub propasti da bude prodat kao rob ili pogubljen. I nakon svega toga on se okreće Zakonu. On vjeruje da se pomoću Zakona može suzbiti da ne zavlada haos na Zemlji. Platon nam vraća vjeru u objektivnost mogućeg, što će kasnije Hegel i ostali filozofi i pravnici Njemačke i Evrope prihvatiti kao pravnu filozofiju i pravnu praksu.

Uputimo se od filozofije prava i zakona na krivični zakon i našem principu - *nullum crimen sine lege*, što on ustvari znači. To jednostavno znači da je onaj ko donosi zakone, a to je zakonodavac, jedino ovlašten da utvrdi i propiše koje radnje čovjeka i predstavljaju krivično djelo. Dakle, zakonodavac utvrđuje krivično djelo. On na taj način stvara krivično pravo. Zbog toga je ono, pored ostalog, i javno pravo, jer donošenje zakona nije tajni postupak, to je javna funkcija države. Zakoni se javno objavljuju. Otuda je proisteklo pravilo da nepoznavanje zakona nikoga ne oslobađa (*Ignorantia legis neminem excusat*).

U tekstu ovoga obima i namjere nije upitno voditi šire rasprave o kvalitetu zakona i njihovoj namjeri

za opće dobro. Svjesni smo da postoje i da će postojati diskriminirajući zakoni, slabi i dobri zakoni. Toga je bio svjestan i Platon kada je napisao ovo djelo. Po Platonu bitno je da postoji zakon da nas upozorava, jer staro je pravilo da je i loš zakon bolji od onoga koji uopće ne postoji. Danas u svijetu nije sporna metodologija donošenja zakona, njihova obrada, predlaganje i usvajanje, što sve doprinosi kvalitetu zakona. Problem nastaje kod tumačenja kod primjene zakona.

Platon ukazuje na VRLINE zakona i konstatuje (str. 27) da su KRETSKI ZAKONI naročito čuveni jer „čine sretnim ljude koji prema njima žive“.

Platon je filozof, mislilac, ali i „živ“ čovjek koji instistira na dvosmjernoj vezi, tj. na odnosu čovjeka prema zakonu i zakona prema čovjeku. To nije nemoguće, idealan svijet. To je svijet stvarnosti. Pažljivo pročitajmo čl. 33 KZ F BiH i vidjet ćemo da ima sličnosti sa kretskim zakonima koji čine čovjeka sretnim jer mu olakšavaju život. To znači da krivični zakon upozorava, vaspitava i kažnjava. Njegov junak je bezimen. To je zaštićeno dobro pojedinca i opće dobro. Kazna je druga strana toga zakona. Ona je predviđena za bezimenog čovjeka. Za svako ljudsko biće koje povrijedi drugog čovjeka i njegovo dobro. To je sadržina i smisao zakona, čija potpuna i pravilna primjena daje autoritet institucijama i državi, jer svoju vlast i moć zasnivaju na zakonima kao izvorima prava.

Zbog toga je bitno da se budući diplomirani pravници upute i nauče da, bez obzira da li se radi o miru ili o ratu, da jedini pravi put vodi do izvornog prava, a to je krivični zakon kao pozitivni propis. Pod pojmom „pozitivni propis“ podrazumijeva se onaj krivični zakon koji je na snazi.

Da bi se zakonom kao naučnim univerzalnim sredstvom pravde mogli koristiti, potrebno je da usvojimo i neophodno znanje o historiji zakona, o strukturi njegovih pravnih normi, o pravnim principima i pravnim načelima. Jednom riječju, potrebno je da posjedujemo pravnu logiku i pravnu kulturu. Krivično pravo je društvena nauka koju razborito predaju i razborito slušaju. Prava sretna okolnost je kada se to dvoje spoji i potkrijepi učiteljima koji su uz naučna zvanja bili visoki dostojanstvenici, sudije ili tužioc i u domaćim i međunarodnim institucijama. To je u pravilu na skoro svim katedrama Pravnog fakulteta Kiseljak. To omogućava obostranu komunikaciju, drži pažnju studenata i daje im prednost kod zapošljavanja – jer pokazuju bolje rezultate na testovima (u takve profesore spadaju Šefkija Čović, Jozo Sović, Šefko Međedović, Hasan Balić, Kasim Trnka, Mehmed Kenović i drugi).

Platon je dao analizu starog grčkog društva i helenske kulture posmatrane sa stanovišta zakona kao univerzalnog izvora reda na Zemlji. Zbog toga on u razgovoru između Atinjana, Megila Klenija zakone koje su donijeli Bogovi Zeus i Apolon i time potvrđuje svoje dobro poznavanje mita, ali ostaje vjeran svojoj ideji da su zakoni donijeli ljudi, i zbog toga Platon, kao uostalom i svi razboriti ljudi, nije osuđivao zakone već ljude koji ih krše. Taj princip doprinio je vjeri u zakon. O tome Veljko Korać u predgovoru Platonovim zakonima (isto djelo str. 9.) konstatuje: „Sokratu je izrečena smrtna kazna u ime zakona i zakonitosti. Mnogi Atinjani bili su ogorčeni zbog te presude. Najbliži Sokratov prijatelj Kriton došao je u tamnicu da mu predloži da uz pomoć najbližih prijatelja pobjegne iz tamnice i Atine. Sokrat je odbio taj prijedlog, ali i argumente, uz prijedog navodeći da će njegovo pogubljenje biti sramotno pred svetom i da će biti učinjena velika nepravda njegovoj deci. Odbijajući prijatelje Sokrat je rekao da nema nikakva značaja šta će o njegovoj smrti reći svet koji ne ume da razlikuje pravdu od nepravde i da nije nepravda pokoravati se zakonima, već je nepravda vršiti ih silom“. Drugim riječima, to znači da niti jedno pitanje krivičnog djela ne treba tražiti izvan zakonskog rješenja. Dobar sudija i dobar tužilac je onaj koji sporni odnos riješi na osnovu zakona.

3. KAZNA JE SVRHA KRIVIČNOG POSTUPKA

Da bi kazna bila zakonita potrebno je da onaj koji je izrekne poštuje pravni princip: Nulla poena sine lege. Što ustvari znači pravni princip Nulla poena sine lege? Prevedeno na bosanski jezik to znači da se osuđenom ne može izreći krivična kazna ili neka druga sankcija ako nije u zakonu propisana za to djelo.

Kada se prođe kroz historiju/ povijest učenja o krivičnoj kazni, dobije se prava predstava o periodizaciji krivičnog prava, od robovlasničkog društva preko feudalnog, doba Francuske revolucije 1789. godine, kapitalističkog i socijalističkog društva, sve do modernog doba - savremenog doba. O tome su prof. dr Borislav Petrović i Dragan Jovašević ozbiljan prizor dali u udžbeniku krivičnog prava⁴. Razumljivo je da ovi autori kao legaliste čvrsto stoje na principu nulla poena sine lege.

Na tim principima smo i mi i apsolutna većina teoretičara iz ove oblasti.

⁴ Petrović, B., Jovašević, D., Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine - opći dio. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005

Za razliku od principa *Nullum crimen sine lege*, gdje nije došla mogućnost ublažavanja ili „otežavanja“ krivičnog djela, kod kazne i drugih sankcija postoji mogućnost izricanja blaže kazne. Tu jeste ostavljena mogućnost slobodnog sudijskog uvjerenja, ali u granicama i pod uslovima koji su propisani zakonom. Tako je i kod ocjene otežavajućih okolnosti koje dolaze do izražaja kod visine kazne, ali se ovdje ne može izreći teža vrsta kazne od one koja je propisana zakonom. O svrsi kazne i krivičnih sankcija uopće korisno je obratiti pažnju na izlaganja prof. dr Franje Bačića sa Univerziteta u Zagrebu⁵. Posebno je interesantno pratiti pravne izvore sa konca prve polovine XX stoljeća, kao što su Statut i pravilo procedure Nirnberškog suda iz 1946. godine, Fočanske propise iz 1942. godine, te one sa kraja XX stoljeća, Statut i Pravilo procedure i druga kazivanja

Međunarodnog krivičnog ad hoc suda za ratne zločince učinjene na prostoru bivše Jugoslavije iz 1993. (Haški tribunal) i praksu tih sudova. Za Nirnberške izvore, uključujući i Presudu, može se reći da su u značajnoj mjeri istraženi i objašnjeni. O tome nezaobilaznu studiju pisao je Ari Nej (Neave Airey), jedan od učesnika pravnog tima u Nirnberškom procesu⁶.

Fočanski propisi nisu zapostavljeni. Onjima je pisao prof. dr Hamdija Čemerlić, prof. dr Hasan Balić sa Univerziteta u Sarajevu i Travniku. Razumljivo je da su do sada najmanje obrađivani izvor i praksa Tribunala. To je i za razumjeti, obzirom na relevantno kratku distancu. Međutim, ohrabruje postojanje naučnoistraživačkih institucija (poput Instituta za istraživanje zločina genocida i zločina protiv čovječnosti, na čijem je čelu istaknuti stručnjak i entuzijazista prof. dr Smail Čekić).

Taj sud obilježio je svojim radom kraj XX i početak XXI stoljeća. Njegova suđenja interesantna su i sa stanovišta odnosa, prije svega prema načelu *nullum crimen sine lege*. Ovo se naročito osjeća kod uloge tužioca u procesu optuženja i samog suđenja. Sve je ovdje u njegovim rukama, i optuženje i suđenje. To se nije pokazalo dobro za pravdu jer tužilac i optuženi, zaobilazeći žrtvu, sačine nagodbu o krivnji i kazni. To donekle podriva dva vijeka stara instituta krivičnog materijalnog prava kojima govorimo u ovome tekstu. Sve to nerijetko baca tamnu sjenu na odluke Tribunala, pogotovo kada je u pitanju izricanje blagih kazni i za najteža krivična djela. To nije moglo poljuljati naše uvjerenje da nam je Haški tribunal bio potreban.

4. ZAKLJUČAK

Iz teksta kojeg smo iznijeli proizilazi da je krivično pravo potrebno čovječanstvu. On je dio opće njegove historije i vjerna slika odnosa koji vlada unutar toga društva. Društvo nije niti može biti idealno. Unutar njega su neminovni različiti interesi koji svoje rješenje dobijaju i putem nasilja, pojedinačnih i masovnih zločina, koji se dešavaju kako u ratu tako i u miru. Suština krivičnog prava je u tome da ih prati i na zakonit način rješava. Kriminal je veoma složena društvena pojava i ona se ne može iskorijeniti. Ona se može suzbiti, a jedno od efikasnih rješenja jeste uporno i sistematsko educiranje pravnika ali i drugih da časno služe zakonima. Tužioc, sudije i ostali subjekti krivična djela i kaznu ne smiju tražiti izvan zakona.

5. LITERATURA

1. Hasan Balić, Bosanska kataklizma, studija slučaja Foča, Magistrat, Sarajevo 2001
2. Franjo Bačić, Kazneno pravo – opći dio, peto prerađeno i prošireno izdanje, Informator, Zagreb, 1998
3. Neave, A., Nürnberg, Globus, Zagreb, 1990
4. Aleksandar Stojić i grupa autor, Krivično pravo, Savremena administracija, Beograd 1998.
5. Petrović, B., Jovašević, D., Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine - opći dio. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005
6. Platon, Zakoni i efinomisi, Beograd 1990.
7. Zvonimir Tomić, Krivično pravo I i II, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, 2008.
8. Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948 godine
9. Evropska konvencija o temeljnim ljudskim pravima i slobodama iz 1951 god.
10. Statut Međunarodnog krivičnog suda u Nirnbergu, 1948.
11. Statut i Pravila procedure i dokazivanja Međunarodnog suda za bivšu Jugoslavij
12. Fočanski propisi, Sarajevo 1981
13. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, 2005. godina.

⁵ Bačić, F., Kazneno pravo – opći dio, peto prerađeno i prošireno izdanje, Informator, Zagreb, 1998.

⁶ Neave, A., Nürnberg, Globus, Zagreb, 1990